

A TANULÓK ESZMÉNYKÉP-VÁLASZTÁSÁNAK KÉRDÉSEI

(Tapasztalatok és feladatok)

Írta: HUSZKA LÁSZLÓ

Az elmúlt idők osztálytársadalmainak iskolái sohasem voltak képesek egyetemes, átfogó embereszményt állítani a társadalom egésze elé, így az ifjúság elé sem. Csakis a szocialista társadalomban vált lehetségessé az egységes arculatú társadalom kifejlődése, az egész társadalom számára elfogadható azonos embereszmény állítása. A szocialista társadalom nagy erkölcsi fölénye éppen abban rejlik, hogy a társadalom minden tagja számára biztosítani tudja a személyiségnek megfelelő fejlődést és a közösségben végzett munkát. Ez a társadalom teszi lehetővé az embernek emberré válását, a „szükségletek birodalmából a szabadság birodalmába való átlépést”. E társadalom végcéljának, a kizsákmányolás megszüntetésének és a jólét fokozatos megteremtésének elérése megközelíthető, reális emberideálnak a társadalom elé állítását teszi szükségessé.

Ebből a munkából a szocialista iskola minden tantárgya és minden nevelője egyaránt ki kell vegye az őt megillető részt, így a történelemtanítás és a történelemtanár is. A történelemtanításnak régen és ma különösen fontos feladata, hogy a száraz tények, adatok megtanításán túlmenő nevelési feladatokat is teljesítsen. A történelmi eseményeket emberek hajtják végre, akiknek cselekedeteit tanulóink megismerve nem vonhatják ki magukat a példák vonzó hatása alól, s azok követésére való elhatározást váltják ki belőlük. Az igazra, jóra, szépre fogékony ifjú lélekben a hősi tettek vállalása, végrehajtása, az élet tudatos kockáztatása, feláldozása a haza védelmében, az elnyomottak felszabadítása érdekében, a nagy feladatokra való vállalkozások, célok kitűzése a romantikára egyébként is hajlamos gyermekben, ifjában a csodálat érzésén kívül tetszést is arat. Ez a tetszés nem jelentéktelen ösztönzője gyermekkorban a nagy tettek, példászerű magatartások utánzásának, fejlettebb korban pedig a példakép, eszménykép választásának. Így válik a magasabb fokú, összetettebb szépség elsőrendű nevelőerővé, mert az nemcsak gyönyörködtet, hanem vonz is, utánzásra, újraélésre, újraalkotásra serkent. A példaképek követésének fontossága éppen ezért a történelemtanítástól is megköveteli, hogy az események, jelenségek, nagy egyéniségek tudatos szemléltetésére, elemzésére, sokoldalú bemutatására minél több alkalmat teremten az órákon.

A történelemnek mind a háborús, mind az osztályharcos eseményei drámai fordulataival a nagy történelmi személyiségek vagy a harcoló néptömegek történelemformáló munkáját vetítik tanulóink elé. E nagy tettekben válik világossá, hogy mit ér az ember, miért lelkesedik, mik a céljai, eszméi, mire mozgósítanak ezek az eszmék. Hogyan szervezik, vezetik tevékenységüket? Hogyan tudják a szereplők mérlegelni a körülményeket, kijelölni a legcélszerűbb cselekvés irányát és módját? Milyen a helyzetfelismerésük, milyen mértékben elvhűek, következetesek emberi magatartásukban stb.? A nagy tettek mögött azonban a kiváló hősök emberi gyengeségeit is megismertetjük. Ez a tény fokozza tanulóink ítélőképességét, s hasonló körülmények

közé kerülve eligazítást nyújtanak nekik, hogyan kell az adott viszonyok között mérlegelniük, hogy elveikkel egyetértésben a legjobban, legcélszerűbben cselekedjenek.

Nem véletlen tehát, hogy a neveléstudomány és a tantárgyi pedagógia művelői a tanulói eszményképválasztás problémáját kutatásuk tárgyává tették, hiszen napjainkban az iskolareform célkitűzéseinek megvalósítását, a meggyőződése szerint cselekvő emberideál kialakítását, a kommunista módon érző és cselekvő emberré nevelődést várják e munkánktól. A pedagógiai folyóiratokban és gyűjteményes munkákban az 1960—61-es évektől bőven jelentek meg tanulmányok e kérdéstről, s azóta is folyik a kutató, felmérő munka egyre csiszoltabb módszerekkel, gazdagodó szempontokkal kiegészítve a megindult felmérések tapasztalatait.

A történelemtanítás módszertanának egyik kiváló kutatója, VERESS JUDIT a szülőkhöz, általános és középiskolai tanulókhöz, valamint egyetemistákhoz intézte a kérdést: vajon szerintük milyen eszményeket, példaképeket kell állítanunk iskolai oktatásunk-nevelésünk központjába. Az itt nem részletezhető gazdag, érdekes válaszokon kívül számos hibáinkra is utaltak, amelyeket oktató-nevelő munkánkban elkerülendőnek tartanak. Álljon itt szóról szóra a végső összegezés!

„1. A tantárgy legyen bátrabb a világnézeti nevelésben. A középiskolában legyen tudatosítottabb a marxizmus-leninizmus történelmi igazságai terén, s ezzel együtt legyen bátrabb az ifjúság politikai nevelésében.

2...a tantárgy előtt jóval tágabb lehetőségek állanak az emberré nevelés területén, mint amennyit ezekből a lehetőségekből eddig megvalósítottunk. A tantárgy a tanulók jellemének formálásából nem veszi ki kellő mértékben a tőle elvárható részt.

3... még mindig nem vesszük igazán figyelembe az általános iskolások és diákok életkori sajátosságait, nem fértőztünk elég közel a tantárggyal a gyermekekhez, a serdülőkhöz és a felnőtté váló fiatalokhoz.

4... a maximalizmus (felesleges adathalmaz, túlméretezett ismeretmennyiség) elriasztja a tanulástól a gyermeket, és igen gyakran a legfőbb akadály a tárgy nevelő hatásának érvényesülése előtt.”

VLADÁR ERVIN és JAKUBOVITS EMIL „Az eszmény- és példaképfarmálás a történelemtanításban” c. cikke ugyancsak általános iskolai tanulók körében végzett felmérés adatait, végső tanulságait ismertette. A szerzők két iskola (egy fővárosi és egy vidéki) mintegy 1103 tanulójától kérdezték meg: „Ki a példaképed az idén tanult történelmi anyagból?” Több személyt is meg lehetett nevezni, s azt is közölték a tanulókkal, hogy amennyiben nem választottak példaképet, nem kell válaszolniuk. A budapesti iskola tanulói közül 14,9%, a tatabányai iskolások közül 4,7% adott nemleges választ. A felmérést a tanulócsoportokban egy időben végezték a tanév második harmadának végén. A szerzők tudatában voltak a vizsgálati módszer fogyatékosságainak, torzítási lehetőségeinek, amelyek a módszer természetéből adódhattak. Ilyen pl. a vizsgálat egyszeri volta, ami tehát nem tükrözi a folyamatosságot; vagy a nagyszámú vizsgálati anyag miatt csak statisztikus jellegű, s nem mutatja a válaszok megalapozottságát; vagy a szerzőket a válaszok bizonytalanságban hagyták afelől, vajon a tanulók kellően megértették-e a kérdést stb. A fogyatékosságok ellenére a felmérés olyan egzakt számszerűségeket eredményezett, amikből a szerzők a valóságnak megfelelő, tanári szubjektivitástól mentes általánosításokat vonhattak el, amelyek a további munka számára fontos útmutatásul szolgálhattak. Ilyen tanulságok pl. a következők: Számolnunk kell azzal, hogy az V—VI. osztályos tanulókra a bemutatott példaképek hősiessége, helyállása, egyéb eszményi cselekedete van nagy hatással. Azután az ilyen korú gyermekeknél a példakép igen változó, hiszen állandóan új és új alak hat rájuk vonzóan, lelkesítően. A VII—VIII. osztályos tanulók-

nál a példaképnek elvontabb tulajdonságai is kezdenek érvényesülni, s a cselekvésen túlmenően a történelmi személy társadalmi kapcsolatait, haladáshoz való viszonya is szerepet kezd játszani. Ugyanis ebben az életkorban már a történelmi alak személyiségének egésze kezd hatni. A példaképek elvontabbá válásával azok tulajdonságai egyre inkább kiépítik azt az eszményt, amely azután csak a 16—20 éves korban lesz tudatos, teljessé.

VERESS JUDITnak egy későbbi felmérése: „Milyennek képzelem el Hunyadi Jánost?” azzal a végső megállapítással zárult, hogy a történelmi hősokeket sokoldalúan kell bemutatnunk, mert ebbe jobban bele tud kapni a gyermeki fantázia. A tetteket elemeznünk is kell, hogy az erkölcsi tettek értékelésével gyakoroltassuk tanítványainkat az erkölcsi normák megítélésében, hogy önállóságukat, a saját erkölcsi tudatuk kialakítását is fejlesszük. Az is helyes tanári gyakorlat, ha a példakép bemutatásával kapcsolatosan arra is rámutatunk, vajon a mai korban hogyan és miben követhető a hős, milyen emberi tulajdonságának utánpótlása felel meg a mai kor követelményeinek. Így a történelmi hős cselekedete, példaszerű magatartása szélesebb horizontú távlatba ágyazódik be, mintha pusztán a kornak történelmi megismertetését nyújtánánk.

Az eszménykép választásának kérdésével francia pedagógusok is foglalkoztak (I. DUMADZIER és I. HASSENDORFER), akik négy különböző iskolatípushoz tartozó azonos életkorú fiatalok adatait dolgozták fel. Módszerüket a mi körülményeinkre alkalmazva használták fel a Szegedi József Attila Tudományegyetem Neveléstudományi Tanszékének kutatói (ÁGOSTON GYÖRGY és KUNSÁGI ELEMÉR), s kutatásuk eredményeit az 1968. évi szegedi nyári egyetem előadásain ismertették. Ők is 4 különböző középiskolában tanuló, más-más szellemi légkörben élő, de azonos életkorú fiatalokat vizsgáltak meg. 2358 tanuló adatainak összesítéséből nyerték a vizsgálatok eredményét. A tanulók egy része gimnazista, másika szakközépiszkolás, a harmadik része ipari tanuló, s végül a negyedik része állami nevelőotthonok lakóiból került ki. Fiúk, leányok vegyesen, városi és falusi iskolák egyaránt szerepeltek. A felmérést 1966/67. tanévben végezték.

A vizsgálat célja az volt, hogy választ kapjanak arra, vajon milyen arányban oszlanak meg a választott eszményképek az iskolai tanulmányok során és a tanulók iskolán kívül, szabad időben, önműveléssel megismert példaképei között. Azután arra voltak kíváncsiak, vajon mi a helye a tudósoknak, a komoly művészetek képviselőinek, a politikai élet szereplőinek más választott eszményképek sorában. Végül arra is választ vártak, hogy az egyre nemzetközivé váló mai világban mi marad a nemzeti hősokekhöz való ragaszkodásból. A magyar kutatók vizsgálataik eredményeit a francia felmérések adataihoz hasonlítva összegezték. A francia felmérés egyik tanulsága, hogy a mai kor tudósai alig szerepeltek a választott példaképek között. De a régebbi korok tudósai is csak alig 10%-át teszik ki a példaképeknek. A munkásmozgalom és a paraszti megmozdulások hőseit egyáltalán meg sem említik, sőt a nagy francia forradalom hőseit sem. Ennek magyarázata a burzsoá iskolarendszerben kereshető. Századok szerint a legtöbb tanuló a XX. században, majd a XIX. században élő eszményképeket választotta. Nemzeti megosztás szerint a francia származásúak aránya 60%-on felül mozog az egyes kategóriákban.

A magyar felmérés adatai szerint legtöbben Kossuthot, II. Rákóczi Ferencet, Zrínyi Miklóst, Bem apót, Hámán Katót, Ságvári Endrét és a nemzetközi munkásmozgalom nagy személyiségeit, Marxot, Engelset és Lenint választották példaképnek. A meggyilkolt Kennedy szinte valamennyi iskolatípusban előkelő helyet foglalt el. Úgy látszik, hogy az amerikai elnök tragikus halála fogta meg a gyermekeket, nem annyira politikai tevékenységének tudatos ismerete. A ma élő politikusaink

közül is szerepelt néhány, de egyetlen iskolatípusban sem érte el számuk az 5%-ot. Az egységes műveltségi törzsanyag hatása érződik abból, hogy az irodalom- és történelemtanítás során megismert személyek mindegyik iskolatípusban nagyjából azonos szinten szerepeltek a választott eszményképek között. Nagyon érdekes adat az, hogy a nevelőotthonok lakóinál a legmagasabb a klasszikus irodalom révén megismert hősök száma (46,2%), míg a gimnáziumi tanulóknál csak 34,2%, a szakközépiskolák tanulóinál 28,6%, az ipari tanulóknál 20,9%. Ez arra enged következtetni, hogy a zártabb közösségi életre kényszerült nevelőotthoni növendékek ismeretszerzését a nevelőotthoni könyvtár állománya erőteljesen befolyásolja, következőképpen hatásosan van eszménykép választásukra is.

A tudomány képviselői a mi adataink között 15%-ban fordulnak elő a francia 10%-kal szemben. Még az állami gondozottaknál is 7,5% az előfordulásuk (Madame Curie, Einstein, Semmelweis, Pasteur, Linné, Darwin, Irinyi János, Csonka János).

Sanzonékesekünk legnagyobb százalékban az ipari tanulók példaképei között található (29%), a gimnáziumi tanulóknál 9,5%, a szakközépiskolásoknál 8%, a nevelőotthoni gyermekeknél csak 3,7%.

A nemzetiségi megoszlás statisztikája szerint nálunk a magyar származású példaképek legmagasabb aránya a nevelőotthoni tanulóknál található (88,1%), legkisebb a gimnazistáknál (45,4%), az ipari tanulóknál 80,5%, a szakközépiskolásoknál 60,4%. Rangsor szerint a magyarok után a franciák, majd az angolok, amerikaiak, németek és a szovjet emberek következnek.

Az MSZMP Központi Bizottsága az elmúlt évben több felsőoktatási intézményt bízott meg (köztük főiskolánkat is), hogy a hazafiasságra nevelés kérdését több szempontból vizsgálja meg. Ezek között szerepelt a tanulók eszménykép választásának kérdése is. A feltett kérdés az volt, hogy sorolják fel mindazokat a magyar hazafiakat, akiket iskolában vagy olvasmányaikból, s egyéb forrásokból ismertek meg, akik iránt a legnagyobb megbecsülést, szeretetet érzik. A példaképek bármelyik foglalkozási ágból, s bármely korból választhatók akár élők, akár már régen meghaltak. A politikusok, államférfiak közül az élen Kossuth és Széchenyi szerepelt. A hadvezérek közül Hunyadi János, Dobó István, Zrínyi Miklós, II. Rákóczi Ferenc, majd Dugovics Titusz, Jurisich Miklós, Török Bálint, Bem apó, Budai Nagy Antal, Attila király, sőt János vitéz és Horthy Miklós is.

Az írók, költők, művészek sorában szerintük a legnagyobb hazafi Petőfi Sándor, majd Móra Ferenc, Gárdonyi Géza, Arany János, Mikszáth Kálmán, Vörösmarty Mihály, Kölcsey Ferenc, Erkel Ferenc, Egressy Béni, Liszt Ferenc, Eötvös József és Munkácsy Mihály következtek a rangsorban. A tudósok közül a leggyakoribb nevek: Vikár Béla és Eötvös Lóránd.

A közelmúltban élő személyek közül a munkásmozgalom hősei a legkiválóbb hazafiak. Így: Ságvári Endre, Braun Éva, Martos Flóra, Hámán Kató, Zalka Máté, Kun Béla, Szamuely Tibor, Bajcsy-Zsilinszky Endre, továbbá Ady Endre, Móricz Zsigmond, Bartók Béla és Kodály Zoltán.

A jelenben is élő, szerintük kimagasló hazafiak száma viszonylag nagyon kevés. Így: Kádár János, Kállai Gyula, Erdei Ferenc, Fock Jenő, Biszku Béla, Czinege Lajos, Ortutay Gyula, Dobi István nevét említették meg a tanulók. A szovjet olvasmányok hatására Oleg Kosevoj, Zója és a mai napok szovjet hősei: Gagarin, Tyeresskova, Brezsnjev neve került elő. Sok esetben a családban élő személyek (szülők), a közélet terén tevékenykedő pedagógusok, sőt néhány színészünk is eszményképeik közé tartoznak: Gábor Miklós, Ruttkai Éva, Zalatinay Sarolta.

A vizsgálatok, felmérések napjainkban is továbbfolytatódnak. Csak jelezni kívánom, hogy a marxista oktatók számára megjelenő Tájékoztató 1968. évf. 6. szá-

mában megjelent tanulmány („Nemzeti önismeret- és előítéletvizsgálat Veszprém megyében” újabb szempontokra terjesztve ki az előbbi felméréseket, igen érdekes megállapításokat eredményezett. Így pl. a népek rangsorolásában az orosz, lengyel, osztrák, francia után csak ötödik helyre került a magyar nép. Nagyon tanulságosak a „Büszke-e magyarságára?” feltett kérdésre adott válaszok, de ennek részletezésére most nem térhetek ki.

Azt tűztem ki magam elé, hogy a fent ismertetett felmérésekkel kapcsolatos aktuális teendőkkel is foglalkozzam. Reformtankönyveink az eszményképek követésére való ösztönzésben az elmúlt években használt tankönyvekhez képest nagyobb hatásúak. Jelen ülészakunkra való tekintettel hadd utaljak arra, hogy a Magyar Tanácsköztársaság főbb szereplőit ma már sokkal pozitívabban tartalmazzák mai tankönyveink, mint azt a személyi kultusz miatt eltorzult szemléletű régebbi tankönyveinkben tapasztalhattuk. Éppen az 50 éves évfordulóra való tekintettel történezeink nagyon tekintélyes számú könyvet jelentettek meg, amelyek a szaktanári továbbképzést és a történelem iránti nagyobb tanulói érdeklődést egyaránt kitűnően szolgálhatják, s Károlyi Mihálynak, Stromfeld Aurélnak, Kun Bélának stb. élete, harcoss helytállása a történelmi tényekkel jobban összhangba kerülve válhat ismertté, s nyilván életútjuk is vonzóbbá, mint annakelőtte.

VAS KÁROLYNAK az elmúlt évben megjelent módszertani tankönyve nagyon értékes bibliográfiát tartalmaz azokról az életrajzi művekről, amelyek egy-egy történelmi hősről szólnak. Ezt a bibliográfiát kell nekünk továbbképzési anyagként felhasználnunk, s kiegészítenünk a nagy évforduló alkalmával megjelent újabb művekkel (Pl. a Hősök voltak c. ifjúsági kiadvány). Reméljük, hogy az általános iskolai történelemtanítás számára már megkezdett történelmi olvasókönyvek további műveinek szerzői az eszménykép választás kérdését is figyelembe fogják venni, amikor szemelvényeiket összegyűjtik. Természetesen amíg ez olvasókönyvek megjelennek, nekünk magunknak is kutatnunk kell olvasmányainkból olyan részleteket, amelyeket kitűzött célunk szolgálatába tudunk állítani történelemóráinkon. Egymás után jelennek meg az egyes vármegyei helytörténeti olvasókönyvek is, amelyekben az illető vidék munkásmozgalmának eddig ismeretlen hőseiről szerezhethünk tudomást, akiknek erkölcsi hatása éppen a helyi vonatkozásuk miatt hatványozottabban érvényesülhet tanulóink hazafias érzületének, egész erkölcsi meggyőződésének kialakításában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BOLYAI IMRÉNÉ, Eszményképek, példaképek szerepe a nevelőmunkában Köznevelés 1961/21. 655—6.
BÖLCS ISTVÁN, Tanulóifjúságunk példaképeiről (Egy felmérés tanulságai) Köznevelés 1961 (16—17). 517—9.
KOMÁR PÁLNÉ (szerk.), Mit vár a társadalom az iskolai oktatástól? Tankönyvkiadó Bp. 1962. c. kötetben VERESS JUDIT, A történelemtanítással szemben támasztott társadalmi igények 35—67.
VERESS JUDIT, A történelemtanítás módszertanának pedagógiai alapjai. Bp. 1968.
VERESS JUDIT, Milyen embernek képzelem el Hunyadi Jánost? Történelemtanítás 1961/3. 4—11.
VLADÁR ERVIN—JAKUBOVITS ELEK, Az eszmény- és példaképfómálás a történelemtanításban. Történelemtanítás 1960/6. 11—4.
VAS KÁROLY, A történelemtanítás módszertana Tankönyvkiadó, Bp. 1968.
ÁGOSTON GYÖRGY—KUNSAGI ELEMÉR, Felmérések középiskolás korú ifjúságunk eszményképeiről (Kéziratban)
AZ MSZMP Központi Bizottságának felmérése ifjúságunk hazafias nevelésének kérdéséről (Kéziratban)
FARKAS JÁNOS—LÁSZLÓ JÓZSEF—P. SZABÓ JÓZSEF, Nemzeti önismeret- és előítéletvizsgálat Veszprém megyében. Tájékoztató-Filozófia, politikai gazdaságtan, tudományos szocializmus 1968/6. 139—46.

- KISS GYÖRGY, Károlyi Mihály útja. Történelem. 8. TIT-kiadás 191—214.
 KÁROLYI MIHÁLY, Egy egész világ ellen. Bp. 1965
 KÁROLYI MIHÁLYNÉ, Együtt a forradalomban (Emlékezések). Bp. 1967.
 HEGEDŰS GÉZA, Akit vörös grófnak neveztek (Károlyi Mihály élete) Bp. 1967.
 VASS HENRIK, Kun Béla: Válogatott írások és beszédek (Münnich Ferenc előszavával Kun Béláról) Bp. 1966.
 HETÉS TIBOR, Stromfeld Aurél. Történelem 8. TIT-kiadás Bp. 1968. 214—37.
 SZAMUELY TIBOR, Riadó, (Válogatott cikkek és beszédek Kun Béla előszavával.) Bp. 1957.
 Hősök voltak (Elbeszélések a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom történetéből). Bp. 1968.

ДАнные К ВЫБОру ИДЕАЛА у УЧАЩИХСЯ

Л. Хуска

Работа подытоживает опыты отечественных и зарубежных опросов последних десятилетий, их выводы, сделанные о вопросе выбора идеала учащимися. Автор подчёркивает, кроме роли обучения истории в формировании мировоззрения и его важную роль в формировании характера. В то же время намечает и те актуальные задачи, которые должны решить вместе с исследователями исторической науки наше издательство учебников и работники практики, чтобы без недостатков могли достичь целевых установок школьной реформы.

AUFNAHMEN BEZÜGLICH DER WAHL EINES IDEALS BEI SCHÜLERN

von L. Huszka

Die Arbeit fasst die im letzten Jahrzehnt im In- und Ausland durchgeführten Aufnahmen über das Problem der Wahl eines Ideals bei Schülern, die gewonnenen Erfahrungen und die daraus gezogenen Lehren zusammen. Ausser der weltanschauungsbildenden Arbeit unsere Geschichtsunterrichtes wird die wichtige Rolle betont, die sie in der Charakterbildung zu erfüllen hat. Zugleich werden die aktuellen Aufgaben bezeichnet, die die Herausgeber der Lehrbücher und die Arbeiter der Unterrichtspraxis im Verein mit den Forschern der Geschichtswissenschaft zu lösen haben, um die Verwirklichung der Zwecke der Schulreform restlos erreichen zu können.